

MARIJA PE KAUSKAIT - ROMANTIK

Lietuvi tautinio atgimimo dramatiškiausias laikotarpis buvo spaudos draudimo metai (1864-1904). Tai buvo taip pat herojinis rezistencijos laikas, kada išaugo ir subrendo lietuvi demokratinis šviesuomenis, nuvedusi tautą nepriklausomai Lietuvos respublikai (1918-1940 m.). Anuokovos laikotarpiu lietuvi gyvenimasy sudramatino du faktai: 1. Rusijos administracijos užkartinis lietuviams j spaudos draudimas ir prieš tai intensyvejojantis pasipriešinimas iš lietuvi pusis; 2. senosios šviesuomenis arba bajorijos didžiūmos atskilimas nuo lietuvi tautos kamieno.

Jeigu anuokovos tautinio pasipriešinimo laiku nebūt draudžiamojose spaudoje iškilusios trys bajoris rašytojos — Julija Beniusevičė — Žymantienė — Žemaitė (1845-1921), Sofija Ivanauskaitė — Pšibiliauskienė — Lazdynė — Pelėda (1867-1926) ir Marija Pe kauskaitė — Šatrijos Ragana (1877-1930), tur būt, reikt konstatuoti, kad nuo persekiojamos lietuvi tautos tada pasilenkus pabėgo visa lietuvi bajorija ir didikai, išskyrus Davainis — Silvestravicius (1849-1919) ir dar vieną antrą kilmingą, kuriems lietuvi kovodamas savo teisi nebuvolituomanija. Tod šit trys bajori rašytoj sijungimas tautinio pasipriešinimo s j d anuokovos sunkiu metu pasiliks brangus kiekvienam lietuviui ilgus laikus.

Taiau, džiaugiantis šit bajori apsisprendimu, negalima pamiršti Povilo Višinskio (1875-1906), to plataus masto gilaus patrioto, kuris pamintasis tris žemaites surado ir nukreip rašytoj keliu. Nors P. Višinskis jas visas literat riškai mok, instruktavo ir draugiškai kritikavo, taiau ariausiai jis buvo susibi iulias su Marija Pe kauskaite. Per vasaras mokydamas jos broliukus ir j paia, arba šiaip apsilankydamas Užvenio dvare, Višinskis per penket met takojo Marijos lietuvišk patriotizm, atremt jos paio altruistinius bei demokratinius polinkius, ir suveddino aštuoniolikmet pradedan i rašytoj su *Varpo* žurnalu. Kokia švelni ir artima buvo

Marijos ir Povilo bi iulyst, liudija j laiškai, kuriuose jiedu vienas antr vadindavo « broleliu-dobil liu » ir « sesute-lelij le ». Šita draugyst gal b t pasibaigusi santuoka, jeigu Povilo Višinskio racionalistinis liberalizmas neb t atšald s nuo jo religing Marij .

Net ir tada, kai M. Pe kauskait nutrauk savo bendradarbiavim *Varpe*, prad dama savo raštus spausdinti katalikiškame *T vjn s Sarge*, Višinskis nenustojo r pintis Marija. Šito uolaus d mesio aiškiausias rodymas buvo jo išr pinta *Motin l s* draugijos stipendija, kuri galino Marij dvejet met (1905-1907) studijuoti Zūricho ir Fribourgo universitetuose (Šveicarijoje), iš pirm j šaltini gaivintis Vakar kult ra bei literat ra ir tapti moky iausias rašytoja tarp P. Višinskio surast trij žemai i bajori . Tie dveji metai Šveicarijoje Marijai Pe kauskaitei buvo taip pat reikšmingi kaip pedagogei, nes Z richo universitete ji sutiko docent W. Foerster , kurio krikš ioniškas idealizmas sustiprino pa ios rašytojos pasaul ži rinius pagrindus ir galutinai j nukreip mokytojos-aukl tojos keliu.

Ta iau M. Pe kauskait s pedagoginiai darbai bei id jos, taip ryškiai matomi jos gyvenime ir jos originaliniuose bei verstiniuose raštuose, ne kart yra kliud suprasti bei vertinti jos daili j k ryb , nes joje vis b davo ieškoma pamokom min i . Net vienas žvalgiausis m s akademin s kritikos šul V. Mykolaitis-Putinas nebuvo laisvas nuo tendencijos vis M. Pe kauskait s k ryb sudidaktinti. Antai, savo *Naujojoje lietuvi literat roje* jis raš : «Aukl jamosios M. Pe kauskait s rašt id jos vienur labiau paryškintos, kitur palaidos, dažnai tos pa ios vairiomis atmainomis kaitaliojasi ir kartojasi visuose jos k riniuose » ¹.

Deja, šitas noras visur matyti aukl jam sias id jas susiaurina M. Pe kauskait s k rybin asmenyb , neleidamas joje pamatyti tikros rašytojos romantik s, lietuviško romantizmo žymiausios moteriškos atstov s. Tas pats pedagogini id j ieškojimas neleidžia tinkamai vertinti n svarbiausio Marijos Pe kauskait s k rinio *Sename dvare*. Tiesa, V. Mykolaitis neneigia šio k rimo nemažos literat rin s vert s, rašydamas: «Visa šita graži, subtili, lyriniuans pilna Pe kauskait s apysaka apie sen j dvar yra tarsi ne vien jos, bet ir visos m s mirštan ios bajorijos guls giesm » ². Ta iau ši graži metafora — guls giesm — nedaug tepasako. Ji gerokai neaiški. Antra, nykstan ios bajorijos tema *Sename dvare* t ra antraeil ir tesudaro fon kitai, pagrindinei temai, taigi ne -

¹ V. Mykolaitis-Putinas, *Naujoji lietuvi literat ra*, II., Kaunas 1936, 364 psl.

² Ten pat, 372 psl.

veda minimo k rinio esm . Tod l ir norisi ia ši apysak nuodugniau panagrin ti, nes paprastai geriausiame k rinyje autorius atskleidžia savo asmenyb s gili sias aspiracijas bei savo k rybinio talento esminius bruožus.

gilesn apysakos *Sename dvare* analiz netiesiog skatina ir K. Korsako redaguotas *Lietuvi literat ros istorijos* II-sis tomas, kur apie minim k rin neapasakoma nieko daugiau, ko neb t seniau nurod s V. Mykolaitis-Putinas, jau nekalbant apie tai, kad toje istorijoje, palyginus su kitomis rašytojomis žemait mis, M. Pe kauskait tapo nuskriausta dar kiekybiškai: jos k rybos apžvalgai minimame veikale tepaskirti tik 8 puslapiai ³, kai tuo tarpu jos kaimyn s J. Žymantien s-Žemait s raštai nagrin jami per 58 puslapius, o Lazdyn Pel dos k rybos analizei bei vertinimui paskirti 32 puslapiai. Kad šitokia neproporcija straipsniuose apie šias rašytojas nurodo *Lietuvi literat ros istorijos* (Vilnius 1958) autori nesugeb jim vertinti M. Pe kauskait , netiesiog liudija užsienio universitetai, kuriuose apie *Seno dvaro* autor jau yra parašyt disertacij daktaro laipsniui gauti ⁴. O nesugeb jimas oficialiame akademiniam leidinyje tinkamai vertinti žymi rašytoj sudaro jai skriaud ir nuostol lietuvi kult rai.

Be abejo, šis straipsnis neatitaisys minimos neteisybės, bet gal vis d lto jis prisid s prie geresnio M. Pe kauskait s supratimo.

Temos ir pr obl emos « Sename dvar e »

Norint gerai suprasti pagrindin ir brandžiausi M. Pe kauskait s apysak , reikia pirmiausia klausti, kaip sustojus prie kiekvieno kito k rinio, k autor nor jo pasakyti savo *Sename dvare*. tai trumpai atsakyti n ra lengva, nes šis be ištisin s fabulos k riny s tem atžvilgiu pasirodo gana sud tingas. Be to pats jo vardas — *Sename dvare* — klaidina skaitytoj . Gal tod l jame V. Mykolaitis mat lietuviškos mirštan ios bajorijos gulb s giesm . Ta iau iš tikr j to senojo kilmingojo luomo sunykimas t ra antraeil tema ir nesudaro jokios visažmogiškos problemos. Senas dvaras ia pasirodo kaip kontrastinis fonas, prieš kur atsiskleidžia Mamat s — Marijos Daugirdien s — šeimos idil ir kartu drama. Jos nuotaika tokia svetima beveik visiems apysakos bajorams, Daugirdien s giminei-

³ *Lietuvi literat ros istorija*, II t., Vilnius 1958, 578-586 psl.

⁴ T. Grašyt , *Marie Pe kauskait et ta Renaissance Nationale Lituanienne.* Montpellier 1929. Konstant in Gulbinas, *Das pädagogische Lebenswerk der litam ischen Dichterin Marija Pe kauskait* , München-Paderborn 1971.

iams ir kaimynams, kad jie anos vidin s dramoms n nepastebi, nes toji moteris savo gyvenimu stovi visa galva aukščiau už savo luomo atstovus.

T jos dram nelengvai pastebi iš pradžios ir skaitytojas, nes ji išvidin, susijusi su egzistenciniais, grynai asmeniniais subtilybėmis. Apysakos *Sename dvare* pradžioje skaitytojas mato šeimos idil bajoriško dvaro aplinkoje. Toje žmogiškoje gžtoje tiek daug yra švelnumo, meilės ir grožio, kad ji mums atrodo tokia reta. Mamat s ir jos trijų vaik idil apie tarpusavio meilę, kad kitos panašios sunku sivaizduoti. Ir vienos antros li dnos gaidos prasmė miglota. Tik k rinio pabaigė paaiškėja, kad šeimos idil je sl p si vidin drama, nes gžtos centrinis personažas — Mamat bajoriškame dvare jau iasi lyg nesuprasta atklyd l, prasilenkusi su savo pašaukimu ir drauge suprantanti bei žinanti, kad viskas pasaulyje praeina, taigi praeis ir šeimos lizdo meilė bei jos jauki idil, nes j vis tiek sunaikins mirtis.

Kad šeimos lizdas su Mamate centre yra pagrindinis *Senos dvaro* tema, tai mums lyg nurodo pati M. Pe kauskait savo apysakos pradžioje ir pabaigoje. Su pirmaisiais sakiniais ji iškelia pagrindinį centrinių to lizdo veikėjų motiną, rašydama: « Raudoniems saul leidžiams beg stant, balt rožė sidabrin s akys ži ri mane pro lang ... Motin mano ! ar ne tavo rankos — baltos, meilios, kvapios ir švelnut s — taip mane meilingai glamonėja ? Ar ne tavo tai rankel s brangios ? »⁵.

Šis pradinės motinos meilės tonas apysakos epizode tikimieji pradeda pavieniais sakiniais atsiliepti šeimos lizdo temai, kuri k rinio pabaigoje išsivysto į platų akordą apie šeimos lizdą. Pirmasis šis temai užveda s mojingasis lizdelio dalyvis Nikas, tardamas savo motinai: «Mes ia s dime sut p kr vel prie tav s, kaip tikri paukšteliai lizdelyje »⁶. Ši meilingas nelio mint perimdama motina, j nuspalvina melancholiškai: «Bet ateis laikas — o laikas greitai lekia — ir išskrisite iš lizdelio... ir tušias jis paliks». — Paskui mamat dar li dniau priduria: « O gal rudens viesulas kuri juod nakt sugriaus ir pat lizdel ... »⁶.

Pagaliau motinos ir lizdelio sudarinėjimui akord atlieka pati autor tardama: «Ir prajo viskas ir prabgo... Prajai ir tu, o motin mano, dausas išl kusi iš lizdo. Bet pirmiau dar išl k paukšteliai. O lizdel viesulas sudrask »⁷.

⁵ Šatrijos Ragana - Marija Pe kauskait, *Sename dvare*, Torontas 1951, 5 psl.

⁶ Ten pat, 174 psl.

⁷ Ten pat, 175 psl.

Šitaip *Sename dvare* savo k riniu M. Pe kauskait pastat literat rin paminkl savo sugriautam šeimos lizdui su mamate centre. Šitokiai apysakos koncepcijai geriau suprasti, ia reikia priminti kai kuriuos jos šeimos vykius, kuriuos rašytoja savo k rinio pabaigoje tepaliet simboliškai, tardama, kad iš lizdo pirmiau motinos dausas išskrido paukšteliai. Iš tikr j pa ios autor s gyvenime tie skridimai buvo giliai dramatiški — egzistenciniai sukr timai. Pirmiausia 1901 m. Šiauliuose mir rašytojos vyresnysis broliukas, gimnazijos 7-tos klas s moksleivis Steponas, ideali poskridži jaunuolis, kur Marija labai myl jo ir j *Sename dvare* atvaizdavo vaiku Nikos asmenyje. Po devyneri met (1910) Vilniuje mir Marijos jaunesnysis brolis Vincas, jau prad j s lietuviškoje spaudoje dalyvauti agronomijos studentas (Jonelis *Sename dvare*). Jis Marijai «buvo daugiau kaip brolis, grei iau s nus, daug jaunesnis, jos išmokytas, gimnazij parengtas, pinigais šelpiamas », kaip liudija Tumas Vaižgantas ⁸. Penkeriems metams praslinkus, Pirmajam pasauliniam karui siau iant, 1915 m. gale Židikuose mir ir rašytojos motina Stanislova Pe kauskien . Rašytoja tada man , kad šit vis mirties sm gi nebekelsianti, nes ir jos pa ios sveikata buvo menka — nuo seniau sirguliuavo širdimi ir inkstais.

Tod l supranta, kad medituodama apie mirt , at musi jai mylimuosius — t v , brolius, motin , — prisimindama savo vaikyst s laim j tarpe, prisiglaudusi svetimoje pastog je (Židikuose pas kun. K. Bukant), dar I pasaulinio karo audroms nenutilus, M. Pe kauskait negal jo savo mirusiems pastatyti jokio patvaresnio paminklo, kaip parašyti apysak apie viesul sugriaut šeimos lizd sename dvare. Ten jai kadaise buvo miela, jauku ir šviesu ; bet ano lizdelio paukšteliai jau buvo išskrid amžinyb s dausas, o ji pati to «lizdelio m s paukštis paskutinis, pats vienas ia palik s», ia mintimis skrido amžin j palaimos t vyn pas savo mylimuosius, ia v l vaizduote bei jausmais gr ždavo jauki šeimos praeit .

Šitokiu b du gim ir susiformavo *Sename dvare* apysaka — viesul sugriautam šeimos lizdui paminklas. J statydama, M. Pe kauskait buvo palikusi nuošaliai visokias pedagogikas. Juo ji nesisteng nieko mokyti, o tik išreikšti savo gil sitikinim , kad viskas ia žem je praeina, kad skaidriausioji žmogiška laim vaikyst je — tik akimirka: *Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis*, kaip ji užraš šiuos Goethes žodžius savo apysakos pradžioje. «Viskas praeina»

⁸ *Vaižganto raštai*, XIII t., Kaunas 1929, 166 psl.

gird ti Mamat s atod siuose bei jos užrašuose. Pamažu tai sigali ir jos dukrel s Irut s s mon je.

Bet šitas motyvvas *Sename dvare*, kad visa tikrov su laim s ir nelaim s akimirkomis praeina, iškelia ši apysak iš erdv s (žemai i bajoriško dvaro) ir laiko (lietuvi tautinio atgimimo) aplinkybi , pastatydamas j bendr žmogiškos dalios plotm , kuriai jautr s visi Adomo ir Ievos ainiai. Bet ia tuoj pat reikia pridurti, kad šit motyv apysakoje iki kraštutinumo aštrina mirtis, kuri žemišk laim sudaužo dulkes. Tod l mirtis yra ne tik Mamat s — Marijos Daugirdien s bei jos dukrel s Irut s didysis r pestis, bet ir visos apysakos *Sename dvare* centrin problema. Vienuose epizoduose ji primenama per literat rinius pavyzdžius, kitur parodom i mirties paveikslai, tre iur svarstoma jos esm bei prasm , kol apysakos pabaigoje buvusi Irut , pasiekusi rimtos moters amži , bet likusi viena be šeimos lizdo, pradeda ilg tis mirties, kaip kadaise jos mamat .

Sename dvare mirtis meta ypating švies vis graži šeimos idil , ia k sindamasi jos laim , ia suglausdindama šeimos lizdelio narius. Žvelgdama šitok reiškin , rašytoja yra pasteb jusi net subtili teigiam mirties reikšm žmoni gyvenime, b tent, kad mirties gr sm gilina ir skaidrina žmoni tarpusavio santykius, pakurstydama meil . Tai išryšk ja Irut s prisiminimuose apie našlait s motinos mirt , perskaityt dailiosios literat ros knygoje. «Atsigulus lovel , mintis apie mirt v l išniro iš kažin koki sielos gelmi , — prisimena Irut . — Nuostabu man pasirod , kad taip nebranginau mamat s, tiek laiko kasdien praleisdama be jos. O kas gali žinoti, ar ilgai dar teks b ti kartu. Ir nutariau, kad kiek gal dama nuo jos nesiskirsiu »⁹. Tod l nuo tada Irut vis sekiodavo paskui savo motin .

Kitaip tariant, savo mamat s meil dukrel prad jo s moningai atsakin ti meile pagal savo vaikiškas j gas. Šitaip gim motinos ir jos dukrel s s moninga tarpusavio meil , kuri nes moningai jung si broliukai Nik ir Jonelis. Tai jau buvo bendro šeimos lizdo meil , kuri tarpusav dvasin ryš susiformavo, tik pajutus mirties gr sm . Tod l ir apysaka *Sename dvare* yra ne kas kita, kaip M. Pe kauskait s giesm apie šeimos lizdo meil mirties gr sm je.

Ta iau, jei ta gyvenimo neišvengiamyb — mirtis — pagilina žmoni tauriausius jausmus, tai M. Pe kauskaitei ji negali atrodyti absoliu ia blogybe, arba prakeiksmu. Tiesa, kad, racionaliai galvojant, mirties prasm lieka nesuprantama. Ypa pirm kart su mirtim susid rus, ji sukre ia jaun žmog iki sielos gelmi . Šitok siaub pergyveno ir aštuonmet Irut , perskai iusi knygoje apie naš-

⁹ Šat r ij os Ragana, *Sename dvare*, 20 psl.

lait s motinos mirt . « Tartum po mano kojom atsiv r bedugn , ir aš turiu j kristi, nes kito kelio n ra, — prisimena Irut . — Taip, visi miršta. T velio t v jau neb ra, mamat s mamos neb ra — ir mano t veli nebebus, o aš pasiliksiu. Baisa ir skausmas drask mano širdel , iš aki upeliais tek jo ašaros, šlapindamos mamat s apdar . Tada mamat , pametusi savo darb , pasisodino mane ant keli ir prad jo raminti »¹⁰.

Ir antr kart susitikusi su mirtimi, kai mir Irut s žaidim draug Kazel , mergait dar su siaubu žvelg sustingus lavon , bet vis d lto paj g išklaudyti motinos paaiškinimo, kad k nas žmogui t ra tartum vikšrui l lyt , iš kur išskrenda gražus drugelis — žmogaus siela. Šitoks simbolinis vaizdas paguod Irut . Kad ir li dna, bet ramesn ji paj g dalyvauti Kazel s laidotuv se.

Tuo tarpu motina Marija Daugirdien jau yra pratusi mirt ži r ti krikš ioni tik jimo šviesoje, taigi giedriai. «Ak ne ! mirtis n ra baisi. Tai juokas pasisl p s už ašar , džiaugsmas už sopuli , tai baltažiedžio žiedas po sudži vusiais lapais » — pažymi ji savo užrašuose¹¹. Kartais nor josi Daugirdienei grei iau palikti š pasaul , kad patirt visos b ties ir žmogiškos dalios paslapt , nes mirtis jai atrod anga amžinyb ir begalyb , kurias ji jaut savo sieloje. Tod l jai b davo gaila t žmoni , kurie netiki amžin j gyvenim , nes, netekus anos didžiosios vilties, žemiškosios b ties sm gius sunku bepakelti. Ir priešingai jai graudaus džiaugsmo suteikdavo mirties simboliai su amžinyb s viltimi. « Niekas man s taip negraudina, taip nedžiugina ir tokios vilties ne kvepia šird , kaip tie kukl s kapini parašai katakombose, — raš Daugirdien . *Stephane, vivis ! Vivis, Priscilla !* Kiek kart m stau apie mam , visados baigiu jais. *Vivis, mater!* Ir tu, Kazele, gyva esi»¹².

Ar bereikia aiškinti, kad tokia mirties samprata, koki atskleidžia M. Pe kauskait savo *Sename dvare*, yra ne tik spiritualistin ir giliai krikš ioniška, bet drauge gimininga daugeliui Vakar Europos romantik . Ypa ta samprata artima vokie i Hardenbergui-Novaliui, kuris, prisimindamas savo mirusi sužad tin Sofij Kühn, yra suk r s *Himnus nak iai*. Taigi, pastatydama mirt kaip žmogiškos dalios ir drauge apysakos *Sename dvare* centrin problem , M. Pe kauskait pasirod ne tik romantik , bet dar egzistencialist pirmtak Lietuvoje, nes joks kitas m s rašytojas jokiam dailiosios prozos k rinyje anks iau nebuvo tiek svarst s mirties problemas kaip

¹⁰ Ten pat, 18 psl.

¹¹ Ten pat, 124 psl.

¹² Ten pat, 122 psl.

Senos dvaro autor . Tiesa, ji nesustojo prie žymi vyr žygdarbi , sudužusi mirtyje, kaip angl J. G. Byronas, ji nepieš garsi pili bei bažny i griuv si , kokius m go angl ir pranc z romantikai, bet ji neatsiliko nuo j medituodama kapin se.

Vaizduodama kapines rudens metu, M. Pe kauskait suk r vien melancholiškiausi gamtin s lyrikos gabaliuk : «Šnabžda po kojomis pagelt lapai, — raš ji; — šen ir ten tebekvepia razet keras ; valandomis diemedžiai dvelkia savo mistišku kvapu. Bet tai vien taškeliai rudens kvapo dugne — mirštan i lap kvapo. Ant kiekvieno stiebelio kabo vortinkli si las. Rodos, tolimame kapi-ni kampe atsis do Melancholija ir, pridengusi savo pla iu, sidabrinu šydu švent j lauk , tyliai skambina rudens simfonij . Apie nukri-tusius lapus, apie nuvytusias g les, apie v j dejavimus, apie lietaus tešk jim juodomis naktimis, apie pilk r k skaras, apie raudonas šermukšni kekes, li dnai kaban ias ant nuog šak »¹³.

Greta gyvenimo ir mirties kontrast , kurie lyg susilieja amžinyb s perspektyvoje, romantikams taip pat b na charakteringas tikrov s bei iliuzijos vaizd susipynimas, nes j herojai, neišsiteddami gyvenimo prozoje, dažnai nuli liuoja svajones, pagal kurias nor t pakeisti tikrov , kad ji mažiau žeist siel , o kartais jiems realyb atrodo netikra. Panaši reiškini sutinkame ir *Sename dvare*. Ten Mamat savo sapnus pergyvena taip intensyviai, kad kartais ji nebemato didelio skirtumo tarp gyvenimo ir sapno.

« Kuo skiriasi sapnas nuo tikrov s ? — klausia ji savo užrašuose. — Sapno nuotykius žmon s dažnai gyvena lygiai intensyviai, kaip tikrojo gyvenimo nuotykius [...] Ar tas skirtas, kad sapnas greit praeina, o tikrov pasilieka ? Juk tai iliuzija. Ir tikrov je t ra tik dabartis. Kas pra jo — tas jau tampa sapnu [...].

Viskas ia, žem je, tik sapnas, o tikrov — ne ia. Amžinojo užmi-gimo valanda — tai pabudimo valanda.

Yra toki sapn , kuriuose visi žmon s labai neaišk s, matomi lyg pro r k , lyg kokiais apvalkalais apsigob . Rodos man, kad šiame gyve-nime mes visi tokie esame [...] Bet kai pabusime, kai numesime tuos svarius materijos apsiaustus, kai dvasinta materija bus mums nebe sunki akmenin makštis, bet lengvas sparnuotas apdaras, kiaurai dvasios spinduli pervertas, kaip perveriami saul s spinduli tie balti debes liai, kurie plaukia pro saul giedriomis vasaros dienomis, — tuomet bus pabudimas, tuomet susilies siela su siela, ir susipras, ir atjaus viena kit *¹⁴ .

¹³ Ten pat, 125 psl.

¹⁴ Ten pat, 110-111 psl.

Taigi, kur tikrov, kur sapnas ir kur svajon? Ar prab gusi tikrov nevirsta svajone, panašia sapn? Ar šis n ra vadas amžinyb j pabudim ir prisik lim amžinyb je? Taigi svarstydamas šiuos klausimus Mamat s mintimis, — klausimus, kuriuos galutinai atskleis mirtis, — M. Pe kauskait pasirodo kaip krikš ioniška romantik. Ji romantik d l to, kad mirties ir amžinyb s problema yra metafizin problema, kuri rašytoja sprendžia atsid jusi, užsidegusi, j tik dama iki tokio laipsnio, kad *Mamat s užrašuose* kartais b na nebeaišku, kur d stomos Mamat s mintys ir kur pa ios autor s tik jimas. Atrodo, kad tokio karš io šiai metafizinei mirties ir amžinyb s problemai n ra atskleid s savo k ryboje joks kitas lietuvi rašytojas iki II pasaulinio karo. O kur n ra karšto užsiangažavimo intelektualin ms, arba religin ms problemoms, o tik prab gami momentiniai sp džiai, ten negalima kalb ti apie tikr romantizm. *Sename dvare* turime priešing atvej. Tod l šitos apysakos autor ir vadintina tikra romantike, visai skirtinga nuo A. Baranausko, V. Pietario, Ma iulio-Maironio.

Veik jai « sename dvare »

Ta iau giliaprasms id jos ir problemos *Sename dvare* t ra galimos ir pateisinamos tik d l centrinio apysakos personažo — Marijos Daugirdien s. Tai reta asmenyb, žymaus intelekto, jautrios širdies, taurios valios moteris, dažniausiai vadinama Mamate, nes ji — trij vaik (drauge apysakos «koautor s » Irut s) motina. Išsiskirdama iš kiti apysakos veik j savo kilnios sielos savyb mis ir šitu atžvilgiu juos toli pralenkdama, ji atrodo kaip retenyb, taigi romantin heroj.

Ta iau romatiška Marija Daugirdien atrodo ne erotiniais nuotykiams, kokiais buvo išgars jusios Georg s Sand heroj s, bet savo stipriu intelektu, sušvelnintu ir nušviestu religijos, nes su j abiej pagalba ji stengiasi suprasti gyvenimo, mirties ir amžinyb s problem, t pagrindin egzistencin r pest, kuriuo dažniau serga vyrai negu moterys. (Kaip j supranta ir pergyvena Mamat, buvo galima pasteb ti iš anks iau duot citat).

Marija Daugirdien romantiška ir dideliu širdies jautrumu, kur atskleidžia amžinyb s ilgesys, grožio ir gamtos meil, atsidavimas savo vaikams, artimo meil ir drauge nesugeb jimas gerai atlikti dvaro šeiminink s ekonomines bei organizacines pareigas. Šitas nesugeb jimas bei jos vyro priekaištai d l to, j žeidžia ir suteikia li desio. Tai savo ruožtu j skatina ieškoti atsvaros literat roje ir muzikoje. dailiuosius menus j kreipia taip pat amžinyb s ilgesys,

nes jis yra noras pasiekti tobulyb , Absoliut . Ta iau Absoliuto kontempliacija žem je n ra galima. ia t ra tik jo atošvaist s. T atošvais i Daugirdien daugiau randa grožyje. «Grožis — tai begalyb s atspindys. Tai nujautimas Dievo, — rašo Mamat . — Begalyb atsispindi grožyje, ir d l to jis pagauna siel , nes, kaip g l tempia visas j gas, stengdamosi sugauti nors vien saul s spindul , be kurio negali gyventi, taip ir m s siela šiame netobulyb s pasaulyje veržiasi sugauti nors mažyt kibirkšt l Absoliuto, kur nujau ia, kurio trokšta ir be kurio negali gyventi»¹⁵.

Tod l Mamat negali gyventi be muzikos, to vis romantiki m gstamo meno. «Ji visk užmiršta beskambinama, — pastebi dukt . — Juk neseniai, kai t velio nebuvo namie, mamat skambino be galo. Sutemus užžiebiau žvakes prie pianino, ir ji prad jo skambinti iš gaid , kol žvak s pasibaig , o pro langus m ži r ti aušra »¹⁶.

Mamat skambina pianinu ne bet kaip, bet labai gerai. « Rodos man — pažymi dukra, — kad ne mes, bet viskas tame salone klausosi tos stabios muzikos : ir seni sunk s baldai, ir didžiul s dygliuotos agavos, ir eil portret ant sien . Kai kurie nyksta jau prieblandoje, kiti, nušviesti paskutini j g stan i saul lydži atspindži , atrodo gyvi »¹⁷.

Panašiai kaip muzik Mamat m gsta gamt . Ji jautriai atsiliepia bet kok peizažin reiškini , ta iau, jai, kaip daugeliui romantik , artimiausia buvo naktis, kuri panaikina pavieni daikt kont rus, paskandindama juos begalin je vienyb je. Pama iusi savo mamat vien , m nesienoje bevaikš iojan i prie tvenkinio, Irut paklaus , ar jai ne li dna. «Nesu nuli dusi, — atsak mamat . — Jau iu laim neišreiškiam , linksmyb nepabaigiam . Žem ir dangus — jau viena. Toki nakt amžinyb savo sparnu palie ia žmogaus siel . Kaip gali b ti li dna toki nakt !¹⁸ ».

Kad vasaros nakt m nesiena sužadina sielos metafizin ilges , dar geriau pasako *Mamat s užrašai*.

« Gražios dabar naktys, m nesiena, — skaitome užrašuose. — Be galo m gstu tokias naktis. M gstu, atsis dusi ant prieangio laipt , ži r ti tvenkin . Ilgas ilgas aukso kelias tiesias tolyb n, begalyb . Ir eina tuo keliu mano siela. Meta š trapi ir nepastovi form pasaul , t nykstan- i šeš li pasaul , ir eina amžinyb s ištroškusi [...] Eina ten grožio t vyn , kurio didžiausieji pasaulio genijai menk šeš l ir silpn aid

¹⁵ Ten pat, 120 psl

¹⁶ Ten pat, 26 psl.

¹⁷ Ten pat, 78 psl.

¹⁸ Ten pat, 58 psl.

t ra sugav [...] Eina mano siela auksuotu keliu, savo vizijas siži r - jusi, — ir ilgis ilgis tomis tyliomis, šiltomis, sidabrin mis naktimis ... Ir žavi mane mirtis ... »¹⁹.

Daugirdien s ilgesys šviesiomis vasaros naktimis atskleidžia jos sielos polinkius artimus romantikams, nes ilgesys — j žydrioji g l . Jie taip pat negal jo tilpti savo visuomen je, arba su ja susiderinti, vieni maištavo, iš jos b gdami, kiti užsidarydami savo svajoni pilyse. Marija Daugirdien su savo bajorišk ja visuomene taip pat nesutampa, nes šis luomas jai atrodo beveik besielis, sumaterial j », savo taut užmirš s d l lenk , paskend s tuš iose etiketo smulkmenose. Jei Mamat dalyvauja viename antrame bajor susi - b rime, ji tai atlieka ne savo malonumui, bet pareigos skatinama. Ji žymiai mieliau draugauja su paprastais liaudies žmon mis, su dvaro tarnautojais, su kaimie iais. Ji lanko juos, gydo, kartais paslap iomis nuo vyro sušelpia pinigais, gautais už parduotus blizgu ius.

Šita ligoni globa Daugirdien iš dalies atlieka savo prasilenkto pašaukimo pareig , nes kadaise nor jo tapti gailesting ja sesele, ligoni slauge vienuole. «Bet t vai n gird ti apie tai nenor jo, — rašo ji. — Persiskirti su manim visam amžiui — tai b t buv s jiems per sunkus sm gis. Sulaik mane dar ir ta aplinkyb , kad pas mus n ra Šari i ordino, — b iau gavusi dirbti kitur, o aš taip nor jau šelpiti savo žmonelius, kuriems n ra kas paded s. Taip man j visados buvo gaila »²⁰. Tod l nepataikiusios savo pašaukimo Mamat s geriausi draugai buvo tie liaudies žmon s, kurie patys stiebiasi švies — knygnešys ir dievdirbys Levanarda, verp ja pasak Bobut , elgeta Lukošius.

B dama jautri nelaimingam artimui ir skriaudai, Marija Dau - girdien pritaria lietuvi tautos kovai d l savojo rašto ir lietuviškos kult ros. Knygneši slaptai platinamos menkos lietuviškos knygel s jai atrod kaip kibirkštys gaisrui. «Ži riu jas, — rašo ji, — ir m stau apie visus prie j dirbusius — pradedant tais, kurie slapsty - damos nuo gesintoj galios, jas raš , baigiant Levanarda, nešiojan in jas per sien juodomis rudens naktimis ' Dievui ant garb s Ir auga manyje amžinas maištas. Štai taip pasiaukoti kokiai nors id jai, tarnauti jai vis gyvenim »²¹.

Mamat ne tik maištauja prieš Rus imperijos valdži d l skriaud mažai lietuvi tautai. Ji taip pat pakelia maišt d l dukrel s mokymo

¹⁹ Ten pat, 109 psl.

²⁰ Ten pat, 107 psl.

²¹ Ten pat, 112 psl.

bei aukl jimo — pasipriešina savo vyrui, kai šis sumano Irut atiduoti savo seseriai Karusiai, sulenk jusiai, pasip tusiai etiketo bajorei, gyvenan iai Vilniuje. « Ne, ne, niekad os ! — tar mamat . — Geriau teneturie ji to aukšto išsilavinimo nei tos apr pintos ateities, bet teturie tai, kas brangiausia. Juk visados yra, taip kaip tu nori, Liudvikai, bet š bart aš iš vis j g ginsiu savo teises »²². Ir šis maištas pasisek . Mamat su nam mokytojos pagalba imsis aukl ti ir mokyti savo Irut . Tik šitaip ji tikisi dukrelei kv pti krikš ioniško humanizmo, demokratišk princip , pagarbos lietuvi kult rai, nes pati Daugirdien , kad ir kalb dama lenkiškai, jau iasi lietuvi , leidžia savo vaikams draugauti su nekilming j vaikais, kad br st nat raliuje aplinkoje.

Greta Mamat s humanist s, krikš ion s, romantik s ir demokrat s — tos šviesaus proto, jautrios širdies ir kilni siekim moters — kiti *Sename dvare* apysakos veik jai atrodo smulkesni. Ar iausiai Mamat s stovi meilinga, žvalgi bei s mojinga Irut ir jos broliukas — jaunas dr sus «riter lis » Nik . Už vaikus žymiai ryškesnis ir romantiškesnis yra Levanarda, knygnešys, dievdirbys ir filosofas. Šis vyras atrodo lyg Mamat s nuotaik ir id j išraiška liaudiško žmogaus pavidalu, nes Levanarda yra kovotojas už teisyb . Tai liaudies išmin ius, kuris per kent jim bei m stym suprato, kad žmogaus misija — kovoti prieš neteisyb .

«Tai n ra paprastas žmogus, — rašo Daugirdien . — Daug žoli reikia pareiti, kol užtiksi tok žied . Vien tik paži r jus j matyti, kad tai individualyb . Augalotas, liesas, nuskustu asketo veidu, ryškiu rom n profiliu ir giliai leistomis akimis, atrodyt žiaurus, kad ant jo griežt l p nežyd t dažnai šypsena — naivi, vaikiška — iš karto atskleidžianti jo balandišk siel »²³.

Kadaise jaunas, išmok s skaityti Švent istorij , Levanarda sitikino, kad baudžiava n ra Dievo leista. Tod l dvare pono nekaltai užgautas veid , jis pasipriešino, atsilygindamas tuo pa iu, ir už tai pono buvo atiduotas rus kariuomen beveik visam amžiui. Tarnaudamas Kaukaze, penktuosius metus Levanarda apsirgo drugiu. Ligonin je knygeles beskaitin damas, jis suprato, kad kiekvienas žmogus yra pašauktas dirbti Dievo karalyst s statybai. D l nepagydomos ligos atleistas iš kariuomen s, bet t višk je netik tai greit pasveik s, jis pasiryžo savo likus gyvenim paskirti Dievo garbei. Be šaukšt ir varps i jis m skaptuoti šventuosius bei

²² Ten pat, 171 psl.

²³ Ten pat, 113 psl.

juos vežioti miestelius per atlaidus. Paskui su savo skulptorimis jis slaptai pradėjo platinti iš Tilžės gaunamas draudžiamas lietuviškas knygas, nes tai, jo sitikinimu, taip pat žmoniartinimas prie galutinio rojaus. Levanarda nevedė, gyveno su motina, nes bijojo, kad sava šeima nekliudytų jo gyvenimo uždaviniui. Skaptuodamas savo šventuosius, jis apmąstė jį gyvenimą, kad panaštų juos. Jis taip pat permąstė visas perskaitytas lietuviškas knygeles, kurias jis išdalina nemokamai.

Taigi, vienas pirmųjų, M. Pe kauskaitis pavaizduot lietuvių liaudinių skulptorių - dievdirbių - rašė maištininkas prieš Dievą, arba beveik ateistas, kaip mėgino sugestionuoti vėlesnių liaudies skulptorių vaizduotojai. Tačiau dėl to Levanarda nenustoja originalumo. Dėl jo išminties ir gimto meniško talento romantikų tvas J. 6. Herderis be abejonų jį būtų pavadinęs natūraliuoju genijumi. O *Seno dvaro* apysakos Mamat rašė: «Kad jis būtų mokytas, tikriausia būtų buvęs žymus filosofas. O gal didelis skaptuotojas, nes, nepaisant technikos menkumo, jo statulose yra kažko, kas jas dvasina, kas primena primityvus»²⁴. Užprašytas Levanarda savo biulei išskaitavo R. Pintoje, kur Daugirdienė labiausiai mėgo, nes «niekur taip pilnai nėra pasireiškusi lietuvių siela, kaip tame melancholingame, susimėsiame Kristuje, rymančiame taip kantriai ir ramiai. Manori pintoje labai pavyko Levanardai. Tame galvos nusvyrimė, tame stuomens palinkime yra tikro artizmo».

Šalia išminties ir tautodailės atstovo Levanardos M. Pe kauskaitis savo *Sename dvare* yra šiltais žodžiais nupiešusi moterišką tautosakos atstovę, seną verpėją, vadinamą Bobute. Tai Mamatės šelpiama draugė, kuri Irutė šitaip prisimena:

«Eiti pas bobutę — kaip tai miela! Ne tik dėl to, kad ji moka gražiai pasakoti, bet ir dėl to, kad ten viskas taip keista, taip nematyta, taip kitoniška, negu aplink mane. Rodos man, kad nuėjusi ten žengiu pasak šal [...] Visas kambarėlis pilnas kažkokio meilaus, ypatingo kvapo. Tiesiog kvepia pasaka [...] Rodos, kad visi daiktai bobutės kambarėlyje kažkuo, kažkuo žino, kas nuo kitų paslėpta»²⁵.

Vaiko žvilgsniu smulkiai pavaizdavusi Bobutės kambarėlio daiktus, pokalbiu praskleidusi tos moters kuklumą bei tiesumą, autorė su Irute prieina prie pasakų.

²⁴ Ten pat, 117 psl.

²⁵ Ten pat, 13 psl.

« Atsis dome ant suolelio, šalia ratelio, — prisimena ji, — o bobut, vis verpdama, m pasakoti. Ir prig ž pilna trobel baisiausi baidykli : ugniaaki aitvar, kauk pik iurn, ir gudri kipš, ir laumi vili gi, ir mirusi nekrikštyt vaik, ir dvasi, ken ian i savo bausm girgždan iuose medžiuose. Šiurpuliai jo man per nugar [...] Nepaisydama to, godžiai klausiau. Rod s man, kad bobut pati yra geroji laum, o visi tie aitvarai ir kaukai jai tarnauja »²⁶.

Šitaip piešdama Bobut ir jos aplink, autor i savo apysak traukia ir lietuvi tautosakos bei tautodail s gabaliuka, m gstatumus romantik .

Pagaliau romantiškai spalvingas ir tre ias liaudies žmogus — aštuoniasdešimt su viršum met senelis Lukošius. Jis vos bemato, turto turi tik apgriuvusi trobel, darž ir višt su kate; jis apvogtas, vienišas kaip pirštas, ta iau sutinka su šitokia Dievo valia, nors seniau tur jo tris dukteris, du s n ir graž, kininko gyvenim. Tai lietuviškas Jobas, kuris per kelerius metus išmarino visus vaikus, o kažin kas neteisingu b du at m iš jo žem su kiu. Ypa graudi ir pavyzdinga to vargšo dukters Marcel s mirtis, kai paskutin s jos gyvenimo valandos pasirodo lyg liaudies šventosios pagal vokie i romantik skon. Nors senelio Lukošiaus paveikslui ir jo dukters Marcel s mir iai M. Pe kauskait tepaskyr tik du puslapiu, ta iau jie sudaro vien spalving j epizod *Sename dvare*.

Su neabejotina simpatija pavaizdavusi tris liaudiškus veik jus, sugeb jusi trumpais žodžiais praskleisti j vidaus taurum, ji šitoki siel nebemato savo luomo žmon se, bajoruose ir j gimin se. Kad neprad t j pulti rimtai, rašytoja leidžia juos neva prisiminti Irutei, kuri sugeba apie juos pasakoti, šypsodamasi. Švelniausi jos šypsniai — skirti Daugird kaimynui storam nutukusiam klebonui ir jos mamat s t veliui arba Irut s bo eliui. Šis pastarasis atrodo toks suvaik j s, kad po dienos nebeprisimena, kas buvo vakar. M gdamas r pintis savo dvaro arkliais, juos jis ži ri pro padidinam j stikl, rytinius poterius kalba iš keli maldaknygi, išd styt ant palangi, ir, kad niekas nepasteb t, jis valgykloje prieš vakarien atbulas vagia iš cukrin s gabaliukus cukraus.

Jau daugiau pajuokos bajorams atsiskleidžia apysakoje, kai Irut savo atsiminimuose pasakoja apie vilnišk s tetos (t velio sesers) Karusios ir jos vyro Bolesio viešnag sename dvare. Jiedu abu pagal bajorišk etiket atrodo beveik kilniai, nors dvasioje jie grynos

---

* Ten pat, 16-17 psl.

menkyst s. Pirmiausia jiedu bailiai. Pavyzdžiui, Karusia nak iai užsidarin ja langines iš vidaus geležiniais skl s iais, o prieš langus sustato viena ant antros k des su l kšte viršuje, kad, silaužus vagiui, duždama l kšt aliarmuot miegan ius. D d Bolesis dedasi šauniu medžiotoju, puošiasi medžiokline uniforma, blizgina medžioklin šautuv , bet, kai reikia šauti sutikt žv r , jis užsimerkia, š v paleisdamas bet kur. Ta iau d d Bolesis visai nesig dina priimti vieš garb už stirnos nušovim , nors j nud jo Ludvikas, Irut s t velis. Jis ir suramina d l vyro dreban i seser Karusi , kad pavojus gresia kitiems, o ne jos Bolesiui, nes «taikydamas zuik priešais, jis gali kliudyti medžiotoj užpakalyje».

Juokas iš bajor *Sename dvare* pasiekia karikat r , per klebono dukter ios Paulinos vestuves su bajoriškomis ceremonijomis, ia jaunasis pasirodo netašytu stuobriu, kur Paulina niekina, bet ji teka už jo tod l, kad jis turtingas. Nejuokingas apysakoje t ra ponas Janavi ius, kuris m gsta groti violon ele, ir Mamat s vyras Liudvikas Daugirdas. Šis pastarasis — geraširdis žmogus, bet išlaidus, nepraktiškas ir su panieka ži ri kaimie ius.

Ta iau šitie du bajorai, kuriuos rašytoja traktuoja rimtai, n ra nupiešti taip sodriai, kad bent kiek prilygt Marijos Daugirdien s paveikslu reikšmei. Gal b t autor ty iom šit dviej bajor paveiksl neišryškino tiek, kad jiedu nenustelbt Mamat s. B dami nutapyti nesodriais dažais, jiedu tarp bajor nepasirodo tokie gyvi kaip juokingieji j luomo atstovai — Bo elis, Karusia ir Bolesis, Paulina, Klebonas. J vis id jinis nereikšmingumas, o j daugumos juokingumas sudaro kontrast (tartum fon) apysakos rimtiesiems romantiškiems veik jams — Mamatei su vaikais, knygnešiui Levanardai, pasak Bobutei, elgetai Lukošiui.

Vaizdavimo b das

Apysaka *Sename dvare* ne tik savo problemomis ir pagrindiniais veik jais atsiskleidžia kaip romantikos k rinys, bet taip pat savo s ranga bei vaizdavimo b du.

Jau buvo sakyta, kad ji sukomponuota iš laisv epizod be jokios ištisin s fabulos. Tuos visus epizodus sujungia dvi pagrindin s veik jos — Marija Daugirdien su savo dukrele Irute. T vairi scen daugum papasakoja ši mergait , šitaip atvaizduodama savo šviesi vaikyst savo mamat s artumoje ir bajoriško dvaro aplinkoje. Irut s prisiminimus dviem atvejais pertraukia Mamat s užrašai, kuri rezignacin rimtis tik nežymiai palie ia vykius, kuriuos pasakojo jos dukrel . Taigi, apysakoje yra du subjektyv s prožekto-

riai. Vienas j , ateidamas iš jautrios, inteligentingos, taurios ir daugiau ar mažiau rezignuojan ios Mamat s užraš , meta rudeniško saul leidžio spalvas, pirmiausia nušviesdamas vidaus gyvenimo problemas, o antrasis, Irut s atsiminim prožektorius, atnešdamas vaikyst s pavasarin giedr , šviesiai nuspalvina išviršin gyvenim , kurio vairiuose momentuose atsiskleidžia nemažai meilumo, grakštumo ir grožio, lydım šypsni. Irut s prožektorius atrodo nukreiptas platumas su šeimos lizdo fonu bei jo juokingais bajorais, o iš Mamat s užraš trykštanti šviesos srov smelkiasi gelmes, išryškindama apysakos id jin branduol .

Ta iau iš dviej pusi nušvie iam šeimos lizd , kurio siela yra Mamat , rašytoja yra suk rusi romantik m gstatamu b du — iš biografini ir autobiografini duomen . J mažiausia turi šeimos lizdo fonas — seno bajoriško dvaro aplinka. Jos elementai gali b ti paimiti iš Meding n , Lab navos ir Užven io, su kuriais susijusi M. Pe kauskait s vaikyst ir jaunyst , nors kai kas gali b ti pasiskolinta iš kaimyn bei t dvar , kuriuose rašytojai buvo tek mokytojauti. Tuo tarpu pats šeimos lizdo jaukumas bei jo praeinamumas yra autor s pasiskolintas iš jos pa ios vaikyst s. Šita prasme liudija Tumas-Vaižgantas, kuris pažinojo Pe kausk šeim . «Visa jos k dikyst — auksin , saul ta, — rašo jis. — Buvo be galo lepinama, ypa t vo. Visa šeima karštai myl josi»²⁷. ia trumpai pasakyta tai, kas *Sename dvare* atvaizduota gausiomis detal mis, bet užtušuojant t v su jo lepinimu.

Šeimos lizdo dalyvi pagrindiniai bruožai apysakai yra paskolinti iš Pe kausk šeimos, išskyrus autor s seser Sofij , kuri, *Sen dvar* rašant, tebebuvo gyva. Svarbiausios veik jos Mamat s atvaizd rašytoja nutap pagal savo motinos Stanislovos psicbinius bruožus. J krikš ioniška religija ir lietuviškas patriotizmas buvo tikri. Nors abi namuose jos kalb davo lenkiškai ir lietuviškai, bet abi buvo s moningai apsisprendusios.

Apie St. Pe kauskien Vaižgantas liudija : «Ji nebuvo nutolusi nuo gimtojo Žemai i krašto, ji žinojo visa, kuo tas kraštas sielojasi, kuo susir pin s, kam deda visas pastangas. Jaut vis rus spaudos draudimo sunkenyb , lietuviškos spaudos draudimo barbaryb ir reagavo tam, nors gi atsid jus skaitydama draudžiamuosius lietuvi raštus, ligi tik jie pasirodydavo»²⁸. Tai maž daug visa tinka Marijai Daugirdienei, kuri apie save dar šitaip raš : « Nepaisant

²⁷ *Vaižganto raštai*, XIII t., Kaunas 1929, 162 psl.

²⁸ Ten pat, 159 psl.

viso lenkiško apdaro, lietuviška yra mano siela. Yra joje t b lank melancholijos ir t vasaros saul lydži giedros, ir rudens v j nusiminimo, ir t tamsi mišk rimties. Tos šalies išli liuota, t kstan iais si l ji surišta su ta savo motina »²⁹.

Daugirdien s gyvenimo vertinimas amžinyb s žvilgsniu v l pagr stas Pe kauskait s motinos religingumu. Apie tai Vaižgantas liudija : «Marijos motina buvo beveik šventa, — kantryb s ir sav s išsižad jimo idealas, visados visiškai sutinkanti su Dievo valia — ir labai maldinga. Kai Vilniuje mir antras ir paskutinis jos s nus Vincas, motina tokia ramybe pri m iš Dievo rankos t žmoni žodžiais neišreiškiam sm g , kad d-ras Bagdonas, matydamas j tuomet, paskui paraš Marijai, pirm kart savo gyvenime mat s tikr krikš ion ir suprat s, kas tai yra krikš ionyb »³⁰. Apie M. Daugirdien s tik jimo gilum anks iau duotos citatos iš *Mamat s užraš* panašiai liudija.

Ta iau atrodo, kad svarbiausiai apysakos *Sename dvare* veik jai autor yra suteikusi ir savos inteligencijos, ypa *Mamat s užrašuose*. Be to Marija Daugirdien dvasiškai panaši *Viktut s* apysakos pagrindin veik j Viktut , kuri buvo sukurta pagal pa ios rašytojos autobiografinius bruožus. Argi jaunosios Viktut s svyravimas tarp dviej pašaukim — tarp gailestingosios sesel s ir profesionalin s pianist s — neatsiliep ponioje Daugirdien je? Kai ši kartais graužiasi, nepaj gdama gerai atlikti savanor s slaug s pareig , arba kai ji nuli sta, negal dama d l kio darb skambinti pianinu iki soties, atrodo, kad taip kalb t Viktut , kuri per nelaim neištek jo už mylimo daktaro Antano, bet susituok su dvarininku Liudviku Daugirdu.

Be abejo daugiausia savo asmenini bruož rašytoja tur jo perduoti savo vaikiškam *alter ego*, *Seno dvaro* Irutei. Šios jautrumas, protingumas, pastabumas, t v , broli ir žmoni meil daugian ar mažiau yra pasiskolinti iš pa ios autor s psich s.

Irut s broliukai — Nik ir Jonelis — dar teb ra neišsivyst vaikai, kad juose b t galima atpažinti *Seno dvaro* autor s brolius Stepon ir Vinc , jei rašytoja pati neb t nurodžiusi vieno j rakto. Giliai paveikta Stepono mirties, rašytoja dviem atvejais (vaizdelyje *Vasaros naktis Varpo* žurnale³¹ bei *Atsiminimuose apie brol Stepon* ³²) apraš jo jauno gyvenimo epizod lius, kuri tris kitais

²⁹ Šat r ij os Ragana, *Sename dvare*, Torontas 1951, 112 psl.

³⁰ *Vaižganto raštai*, XIII t., Kaunas 1929, 168 psl.

³¹ Šat r ij os Ragana, *Irkos tragedija*, Vilnius 1969, 61-66 ir 344-345 psl.

³² Ten pat, 67-76 ir 345 psl.

žodžiais perpasakojo *Sename dvare*, ia naudinga pacituoti vien t epizod li , kuriame matyti berniuko Nikos riterišk (taigi iš dalies romantišk) polinki susid rimas su jo aplinkos tikrove, nes be ilgesn s ištraukos ne manoma atskleisti M. Pe kauskait s lako- niško ir blaivaus vaizduojamojo pasakojimo, kuris jai charakteringas ne tik šios apsakos idiliniuose epizoduose.

« Riteriui reikia riterišk drabuži , nutar t velis, — prisimena *Seno dvaro* Irut . — Ir atvež Nikai graži ulono uniform : tamsiai m lyn , su žydria kr tine ir apyakle, su sidabro sagut mis ir epoletais. Be to, dar aukšt m lyn kiver su dideliu, baltu kuodu, blizgius batus su pentiniais ir kardel . Pasipuoš Nik ir rimtai vaikš ioja po kambarius, pentiniais žvang damas ir visus veidrodžius ži r damas, lyg koks nykš- tuk šalies karvedys. Vaikš iojo, vaikš iojo ir mai prazuvo. Niekas nemat , kur dingo. Padav pietus — jo n ra. An nu jo ieškoti šeimy- nin — n ra, arklid — n ra, pas Žvirbliukus ³³, — ten pasak , kad buv s, bet tuojau iš j s. Jo kailin liai kabo priemen je. O lauke speigas.

m m nerimauti. Laim , tas nerimastis neilgai tetruko. At jo klebono kambarinis, sakydamas, kad ponaitis Nikis at j s klebonij su vienu tuo generolišku mundiru ir kad kunig lis atsiunt s paprašyti Nikio kailiniuk , bijodamas išleisti vaik be šilto drabužio tokiame speige. Ilgai netrukus par jo Nik drauge su kunig liu. Riteris nusiman neišsisuksi s negav s barti, tod l jo kambar tvainydamasis, kad n pentin nebuvo gird ti. Nepaisydamas kunig lio užtarimo, t velis žiauriai j sudraud ir paskyr- bausm — vis rytdien s d ti kambariuose, kad tik Dievas, es , stipriau nenubaust ir neliept dar ir gul ti. ia Nikos susir pinimas akimirksniu pranyko : vien dien pas d ti — ne tokia jau didel nelaim , ypa žiem . Bet kai paskui mamat nerami liep jam gerti vaist , kad nesu- sirgt , ir li dnai paklaus , kod l jis pridar s jai tiek nerimo, — riteris taip sugrudo, jog sak si nes s vertas b ti riteriu. Ir gal gale mamat dar gavo j guosti. Nor dama nukreipti jo mintis nuo nusikaltimo, praš papasakoti, kok sp d padar s miestelyje. O sp džio b ta begalinio : Žvirbliukai negal j n žodžio pratarti iš to nusisteb jimo, tik išsižioj ži r j ; miestelyje visi rod j kits kitam, o žydžiukai b g paskui šaukdami : “Oto zei ! Oto zei ! ” Ir pagalios pats klebonas liep s jam vaikš ioti po savo salon , iš vis pusi ži r j s ir grož j sis.

Ne mažiau pagauta dvasia steb jom s j ir mudu su Joneliu. Ir, nepaisant visos jo kalt s ir nerimo, mintis, kad jis, nebijodamas nei šal io nei žyd , pats vianas per jo per vis miestel , dar aukš iau k l j mu- dviej akyse » ^{34, 33}

³³ Žvirbliukai — kvedžio Žvirblio vaikai.

³⁴ Šat r ij os Ragana, *Sename dvare*, Torontas 1951, 43-43 psl.

Kiekia berniuko-riterio nuotykis yra supoetintas detalėmis, galima spręsti tik jį palyginus su tikru gyvenimo vykiu «Atsiminimuose apie brolą Steponą»³⁵. J. Vaižgantas šitaip charakterizuoja: «Steponas buvo ideališkas bernaitis: be galo gabus ir mokslus, nepaprastai muzikalus. Kartais pasiūmė smuik valandomis improvizuodavo kambaryje sesers Marijos duodamomis temomis [...] Jis tatau nupieštas *Sename dvare* Nikos asmenyje»³⁶.

Liudvikas Daugirdas šitoje apysakoje, atrodo, yra laimėjęs autorstvo Anupro Pekausko bruožais. Vienas ir antras, atrodo, buvo autoritetingi, nepraktiški, nors Liudvikas tokiu ir dedasi. Tačiau abudu buvo gerbiami gimini ir apylinkų kaimiečiai. Apysakos epizodas apie bičiulius, dėl kurio susiginiję valstiečiai ateina pas Liudviką teismui, pasiduodami jo sprendimui, esantis tikras faktas, paimtas iš Anupro Pekausko gyvenimo, kaip liudija Vaižgantas. Tai duoda pagrindo spręsti, kad ir kituose *Senos dvaro* epizoduose piešiami asmens bei vykiai gali būti susiję su pačios autorės arba jos artimųjų gyvenimu. Santarpius, tušiažodžiauti nemėgstantis M. Pekauskaitis sustilizuoti jie kaip veikėjai suteikia kūriniui autentiškumą.

Šeimos lizdo vaizdavimas dvejopu žvilgsniu suteikė rašytojai progą *Sename dvare* keisti epizodų nuotaikas. Kadangi Irut gyvenimui žiri šviesiai, jos prisiminimuose sutinkame humoro, švelnaus šypsnio. (Tai buvo galima pastebėti epizode apie Kiką «riterio» dražubūžiais). Tačiau labiausiai šypsotis verčia scenos apie Kleboną, apie Boelį ir apie tetos Karusios ir dėdės Bolesio viešnagą pas Daugirdus dvare. Kadangi viskas Karusioje tūra išmoktos etiketo manieros, todėl jos ilgos maldos vakarais atrodo juokingos, nes ponias dažnai galvoja ne apie maldą, bet apie pašalinius reikalus, net apie laukan išleisti pasibgioti savo kambarininką šuniuką: «Dabar ir visados... amen... Irus, širdede, leisk Žūžui, jau jis, turėdamas, nori eiti»³⁷. Teta Karusia miške taip pat grybauja juokingai: «Ciocia nemėgstalankstyti, — sako Irut, — tad pamačiusi pro binoklius baravykų, šaukia mus, kad jie išrautume, ir savo rankoje deda pintiną»³⁸.

Sename dvare prieš Irutės atsiminimą šypsnis M. Pekauskaitis pastato momentus su Mamatės melancholiškais atodais. Kadangi

³⁵ Šatrijos Ragana, *Irkos tragedija*, Vilnius 1969, 71 psl.

³⁶ *Vaižganto raštai*, XIII t., Kaunas 1929, 166 psl.

³⁷ Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Torontas 1951, 131 psl.

³⁸ Ten pat, 138 psl.

ši moteris gyvena tobulesn s tikrov s ilgesiu, tie jos atod siai kartais tampa elegine poezija, kaip antai:

Rudenio pilk dienei
per kanotus laukus
ir per nuli dus mišk
eina l tai Ilgesys [...]³⁹

Ir baigia Pe kauskait savo apysak lyrine poezija, nors j buvo prad jusi lyrine proza.

Paliesdama gamtovaizd , rašytoja *Sename dvare* taip pat greit pakrypsta lyrik , kaip daugumas romantik . Ta iau vyki pasakojime, kaip liudija epizodas apie Nik -riter , ji atrodo nat rali, blaivi, grei iau linkusi susilaikyti negu persakyti. Jos dialogai taip pat nežodingi, nat ral s, atitinka veik j b d , tik kartais jie nukrypsta nat ralizm . Šitaip atsitinka tada, kai vieniems veik jams (kaimie iams) ji leidžia kalb ti žemai i tarme, o kitiems (bajorams) — kartais lenkišku žargonu. Jei tai sudaryt vien antr fraz , ji nešt vairumo arba vietinio kolorito. Bet, kai iškrypim iš bendrin s kalbos apysakoje pasitaiko iki puslapio dydžio ir daugiau, tai jau tampa stiliaus yda, apsunkinanti k rinio skaitym ir supratim .

Nors, piešdama veik jus ir pasakodama vykius, *Sename dvare* M. Pe kauskait atrodo labiau sant ri ir niuansuota negu iškalbi ir kontrastinga, ta iau negalima b t pasakyti, kad jai b t visai svetimos romantik m gstamos antitez s. Juk apysakos kompozicijoje sustatymas jaunos mergait s giedri atsiminim pakaitomis su jos rezignuojan ios motinos eleginiais užrašais jau nurodo antitetin metod . Jo galima kartais pamatyti ir pavieni epizod sugretinime. Antai, po Paulinos juoking iki karikat ros vestuvini scen Irut pasakoja apie savo žaidim draug s Kazel s lig ir mirt . Po tetos Karusios ir d d s Bolesio trukšmingos viešnag s mergait prisimena li dnas rudens dienas, kada Mamat su vaikais kalb josi apie šeimos lizdelio li dn pabaig .

Antitetinio metodo žymi galima pasteb ti kai kuri veik j paveiksluose. Antai, kaimo gražuol Domeikien , kuri Irutei atrodo tokia žavi, kad mergait negali susilaikyti tos moters nepabu iavusi, iš tikr j viduje buvo sugedusi — ji tingin , linkusi paleistuvyst : kai iš Vilniaus viešnag n pas Daugirdus atvažiavo Irut s teta su d de Bolesiu, Domeikien tuojau kažin koku b du susiuost su

³⁹ Ten pat, 166 psl.

tuo palaidu bajoru ir užsidar su juo altanoje. Antitezi matyti ir kituose personažuose. Antai, d d Bolesis — ceremoningas šaunus medžiotojas iš paviršiaus, o iš esm s bails ir donžuanas; teta Karusia — padorumo kodeks saugotoja ir religinga, iš esm s tuš ia iki juokingumo ; savamokslis kaimietis Levanarda pavaizduotas išmin iumi apaštalu ; Marija Daugirdien — aristokrat kilme ir aukl jimu, ta iau gyvenime demokrat ir vargš draug .

Ta iau ar šitokie daugiau ar mažiau dvilypiai veik jai yra tikrai antitetinio metodo vaisiai? O gal tai intuityvinio suvokimo rezultatas, kad kiekvienas gyvas žmogus savo psich je turi prieštaraujan i j g bei polinki ? *Senajo dvaro* atveju tur t labiau galioti antrasis atvejis, nes rašytojos vaizdavime nematyti sistemos ir pabr žim , ypa ji vengia ryškinti blog ir kitokias tamsias gyvenimo puses. Ji pasitenkina dažniausiai t negerovi niuansuotomis užuominomis ir tik retkariais teduoda kok nežym tams vaizdel , kad jis labai nesudrumst šeimos lizdo idilin s jaukios nuotaikos. Atrodo, kad rašytoja tiek bijo blogio, kad ji ver iau rizikuoja savo vaizdavimo menine sugestija.

Tod l Vaižgantas ir prikiša M. Pe kauskaitei, kad ji nepakankamai sudramatinusi M. Daugirdien : nedavusi jai vidin s tamos, kai tos jautrios moters širdis linko pon Janavi i , jos muzikini vakar partner violon elist , bet ji, vos tik vyro sp ta, tuoj nutrauk muzikavimus, kad likt ištikima savo pareigai. Be abejo, b t galima surasti ir dar vien antr priekaišt l , ta iau apskritai *Sename dvare* apysaka tokia, kokia yra dabar, buvo ir pasiliks žymiu lietuvi literat ros k riniu, žymiu romantikos paminklu europiniu m stu ir lietuviško romantizmo virš ne : joks kitas lietuvi rašytojas anks iau n ra sutelk s viename k rinyje tiek romantini id j , veik j ir kitoki element bei bruož kaip M. Pe kauskait *Sename dvare*.

Tiesa, tas jos romantizmas nei ia, nei kitur neturi dramatin s tamos ir regimo maišto, kurie brang s byroniško tipo romantikams. Bet d l to *Sename dvare* apysaka nenustoja savo estetin s vert s, nes dramatinis maištas, kaip toks, neturi pirmenybi prieš skaidri idil ir elegin dram . Juk vienokios ir kitokios nuotaikos k rinys gali b ti menkas, arba pavyk s. Kai estetiškai yra geras pozityvaus žvilgsnio ar nuotaikos k rinys, kaip ia apysaka *Sename dvare*, tai yra ženklas, kad jo autorius (m s atveju autor) yra žymus k r jas, atlik s dideli pastang darb savo k rybos procese, nes teigiamus dalykus meniškai vaizduoti yra daug sunkiau negu neigiamus.

Tiesa, ne tik apysaka *Sename dvare* yra pozityvi. Ir visi kiti M. Pe kauskait s raštai teigia neabejotinas vertybes, nes yra iš j š

idealist s mylin i rank . Visi jie — gilios humanist s ir nuoširdžios krikš ion s k ryba. Išimties nesudaro n kiti du jos romantiniai k riniai — *Viktut* (1903) ir *M lynoji mergel* (1925).

Viktut je rašytoja pavaizdavo, kaip meil s sužyd jimas jaunos bajorait s širdyje padeda jai apsispr sti tautiškai lietuviškai bei surasti savo pašaukim . *Viktut* — tai pati praktiškiausia romantika, kokios, tur b t, nor jo Vaižgantas, kalb damas apie praktin s romantikos reikalingum . Aukš iausiai dausas pakyla *M lynoji mergel*, nes ia parodoma, kaip skaisti jaunyst s meil pasilieka išganinga j ga net po vieno partnerio (Mirijam) mirties. *Sename dvare*, kaip jau buvo sakyta, atskleista šeimos lizdo meil mirties gr sm je. Taigi, Marija Pe kauskait savo pagrindiniuose romanti niuose k riniuose išaukštino meil , nors ir skirtinga forma.

M. Pe kauskait s k rybinis talentas, jos altruistinis idealizmas ir jos dvasin kult ra pasiek tai, kad *Sename dvare* šeimos lizdo meil , grasoma mirties, sukelia skaitytojui daugiausia prasming pergyvenim , nuteikian i j meilei ir vil iai, pralenkian iai m s ribot tikrov . Nors šitokie kilninantieji k riniai prieštarauja m s chaoso ir antihumanizmo madai girti chaotiškos nuotaikos ir desperatišk min i raštus, ta iau kai šitokia mada praeis, kai prad sime labiau vertinti k rinius su amžinosios vilties perspektyva, tada suprasi me, kad apysaka *Sename dvare* yra didelis lietuvi kult ros paminklas, pasiek s europin lyg .